

*Dr Zlatko NIKOLIĆ,
Institut za kriminološka i
sociološka istraživanja
Beograd*

*Pregledni članak
UDK: 343.971:343.91-053.6
Primljeno: 27. novembar 2012. god.*

UZROCI MALOLETNIČKOG PRESTUPNIŠTVA

Predmet ovog rada je problem između biološki datih i socijalizirajućih faktora jedne ličnosti, u ovom slučaju maloletnika. Naučna saznanja su, naime, već utvrdila niz faktora od uticaja na ljudsko ponašanje, ali je problem i nadalje u prenaplašavanju pojedinih od njih. Tako pedagozi akcenat stavljaju na vaspitno-obrazovni proces, prenebregavajući pri tome socijalni milje i sredinski faktor, koji, pak, sociolozi prenaplašavaju na štetu socijalne psihologije i socijalne antropologije. Psiholozi tragaju za zajedničkim imeniteljem u ličnosti prestupnika, a pravnici traže rešenja u perfekcionistačkom pravnom logizmu.

Cilj ovog rada je, prema tome, da maloletnog prestupnika sagleda u celini njegovog bića, koje ima potencijale da bude i prestupnik (delinkvent i kriminalac), ali i socijalizovano ljudsko biće sa društveno prihvatljivim ponašanjem.

Ključne reči: maloletnici, prestupništvo, etiološki faktori, socijalizacija, posledice.

1. Uvod

Radanje svake nove generacije ljudi je svojevrsna najezda varvara, kako je slikovito tu pojavu opisao sociolog T. Parson (Nikolić, Z. 2000, 167), jer ti „varvari” tek treba da se socijalizuju. Stvarno, ti novi naraštaji nemaju nikakve odlike socijalizovanog čoveka, jer ne znaju jezik i ne komuniciraju, nemaju kulturu i ne ponašaju se saglasno njenim vrednostima, već samo impulse i nagone koji ih više

„udaljavaju” od ljudi. U zadovoljavanju svojih nagona i impulsa oni hoće to što hoće i odmah, bez obzira na okolnosti i okruženje, pa plaćom i srdžbom „prisiljavaju” roditelje na njihovo zadovoljenje.

Problem roditelja, međutim, nije u nepostojanju želje da se mladunčetu udovolje prirodne potrebe, čak i u najneadekvatnijim uslovima za to, već u znanju i umeću da se zadovoljenje tih potreba kanališe od samog početka. Tako, na primer, problem defekacije odojčadi može i treba da se kanališe već od trećeg meseca starosti deteta, jer prelazak iz te faze, kako nas uči dečja psihologija i psihoanalitičari, nije beznačajna za sam razvoj. Na taj način se i započinje sa oblicima socijalnog učenja u porodici, koja je prvi prenosnik ili agens socijalizacije ličnosti. Klasičnim i instrumentalnim uslovljavanjem se, prema tome, kao i učenjem uviđanjem započinje sa procesom socijalizacije ličnosti koja je složen proces i zahteva umeće onih koji se time bave.

Dete, dakle, samim rođenjem kao ljudska jedinka ne donosi na svet svoj identitet, već samo mogućnost, odnosno predispoziciju da ga izgradi. Ta izgradnja je, pak, dugotrajan proces i moguća je samo u socijalnoj sredini¹, a deca u početku to čine kroz igru. Antropolog Džon Mid, tako, s pravom smatra da razvoj ličnosti ima dva aspekta, a to su relacije „Ja” i „Mene”, pri čemu je „Ja” subjektivno i kreativno, a „Mene” društveno, kulturno i normativno. Ove relacije, inače, deca izgrađuju kroz igru i to kroz običnu igru u kojoj je dete samo i složenu igru u kojoj dete učestvuje sa drugima (Nikolić, Z., op. cit. 171).

Sva novorođena deca, inače, kako iz dosadašnjih naučnih istraživanja znamo, donose na svet iste ljudske predispozicije i osobine i po tome se ona ne razlikuju ni po rasi i boji kože, niti po tome da su se kao dobra ili rđava i zla rodila. Njihove potrebe su iste za sve, a načini zadovoljenja zavise od socijalnog okruženja. Izgrađujući individualno „Ja” u zadovoljenju primarnih potreba i kroz samostalnu igru, ona uče koje i kakvo ponašanje dovodi do satisfakcije, a koje ne i takvo ponašanje za zadovoljenje tih potreba fiksiraju. Taj oblik klasičnog uslovljavanja, kao socijalno učenje, redukuje ili modifikuje način ispoljavanja biofilne ili nasleđem donete agresije za održanjem, a ona se još više redukuje u složenijim igrama sa drugima i izgradnji relacije „Mene”.

Deca, međutim, za razliku od životinja, poseduju predispoziciju i sposobnost za razvoj svesti, pa se kao životinje u prvim fazama razvoja ponašaju instiktivno i impulsivno, ali se kao ljudi, u narednim fazama kognitivnog razvoja, ponašaju kao svesna bića koja imaju sposobnost za uviđanje. Uviđanjem, tako, kao oblikom socijalnog učenja, deca izgrađuju i stvaraju relaciju „Mene”, odnosno, njihovo društveno,

1 Primeri pronađene dece u džugli u Indiji i Tajlandu, potvrdila su da sama predispozicija da se čovekovo mladunče razvije u ličnost nije dovoljna. Ni jedno od te dece, naime, nije umelo da govori, da hoda uspravno, da se oblači i slično, jer su odrastala sa životinjama i tako su se ponašala. Sva nastojanja da im se pomogne i da prevladaju zaostatak od nekoliko godina nisu dali rezultate, a jedno od njih je ponovo pobešlo u džunglu.

kulturno i normativno ponašanje. Ali, to redukovanje načina zadovoljenja njihovih potreba u svom okruženju kod dece i, kasnije, maloletnika ne znači da je time izbrisana i njihova individualnost. Dete i kasnije čovek je, naime, uvek iznad i izvan nametnute mu uloge koju mu društvo preko svojih agenasa postavlja, pa je u ljudskoj prirodi da uvek krši neku od društveno nametnutih im normi. Da je to tako najbolje pokazuju istraživanja na jednojajnim ili monozigotnim blizancima, što je potvrdilo tezu o tome da u svetu nema dva ista čoveka, odnosno da ljudi, ako nisu klonirani, ne mogu biti isti. Tako je, u osnovi, čovekova biofilna potreba da ima i poseduje sredstva za svoje preživljavanje i opstanak uzrok njegovih nesaglasnosti sa istim takvim potrebama drugih ljudi, a ona vodi u ono što su svi oni zajedno proglasili nedopuštenim.

Međutim, to što je javno proglašeno nedopuštenim i moralnim normama potkrepljeno kao obavezujuće da se ne čini, ne znači i jednoobrazno ponašanje svih članova jedne zajednice. Ljudi se, naime, ne ponašaju prema onome što znaju kako treba, već prema onome kako osećaju da treba. Otuda u svim vremenima ljudskog razvoja i svim kulturama, pojedinci ili grupe ispoljavaju nesaglasje sa važećim javno proklamovanim moralnim normama, čak i kada su one dodatno zaštićene zakonima. Dva su osnovna razloga za to, prvo, što u procesu socijalizacije ličnosti moralne norme nisu internalizovane, odnosno, nisu prihvaćene kao svoje i, drugi, što u inflaciji zakona koje nameću vladajući slojevi nema „derivacije” važećih kulturnih, religioznih i običajnih normi date društvene zajednice na koju se oni odnose². Zato ne treba da nas čudi što svi, u osnovi, prosocijalni tipovi ličnosti ne mogu da se zakunu da u svom životu nikada nisu učinili nešto, za šta bi, da je bilo otkriveno, bili sankcionisani. Nema, dakle, „Anđela” među ljudima, jer je u ljudskoj prirodi da zadovoljavaju svoje potrebe na dopušten ili nedopušten način, od čega je nedopušteni način samo druga strana iste medalje, pa onaj koji ne ume ili ne može da voli on mrzi, a onaj koji ne može ili ne ume da gradi on ruši (From, E., 1984, II, 11-40).

Kako onda da kod mladih naraštaja redukujemo i kanališemo tu prirodnu biofilnu potrebu, da zadovoljenje onog što im je u prirodi čine na društveno dopušteni način?

2. Načini suzbijanja prestupništva maloletnika

Maturacija ili sazrevanje deteta u maloletnika nije, prema svemu, slučajno određeno, do 14-te i od 14-te do 18-te godine, iako nam i iskustvo i saznanja govore o tome da kalendarska zrelost, sa jedne strane i mentalna, emocionalna i socijalna zrelost, sa druge, ne idu paralelno niti zajedno. Upravo zato se svi oni koji se

---

2 Primer inflatornog zakonodavstva kod nas, ali i u Evropi koju pritiska evropska birokratija, najbolje opisuje trenutno stanje stvari, koje možemo nazvati perfekcionistačkim pravim logizmom, odnosno, podvođenje svega i svačega pod pravne norme. Zato te nametnute norme nisu ni poznate niti prihvaćene od onih na koje se odnose, a neprihvaćene norme se lako krše i ti prestupi imaju podršku u socijalnoj sredini.

u tim kalendarskim granicama zrelosti i sazrevanja ne nalaze i ne snalaze po svom ponašanju, od strane socijalne sredine bivaju tretirani kao emocionalno i socijalno nezreli, odnosno, kao devijanti i delinkventi. To odstupanje od normalnog i očekivanog ponašanja za nekog maloletnika se, zato, smatra socijalno patološkim, defektnim ili nenormalnim, ali još uvek ne i kriminalnim. U svakom slučaju, za socijalnu sredinu su ti „huligani” i „besprizorni” problem na koji se ukazuje, a krivci su, prema opštem mišljenju u laičkoj javnosti, najčešće škola i društvo.

Nažalost, laička javnost uvek ide linijom manjeg otpora i traži krivce u drugima, a naučna saznanja, posebno u psihologiji, govore o nečem drugom. To drugo je, zapravo, proces sazrevanja i moralnog razvoja maloletnika, a on je osoben za ljudsku vrstu kao svesnih bića i nije svojstven drugim živim bićima. Međutim, kako to obično biva u razvoju nauke, o ovom procesu postoje različite teorije i stavovi, ali svi oni doprinose rasvetljavanju problema.

Tako su neka istraživanja pokazala, kada je moralnost u pitanju kod odraslih kriminalaca, da je kod punoletnih kriminalaca daleko više onih kojima je i kao maloletnicima izricana neka sankcija (Radulović, D., 2006, 8), što znači da se radi o kriminološkom povratu³. Istraživanja takođe pokazuju da se u kognitivnom razvoju moralnosti deca ponašaju, u prekonvencionalnom stadijumu pre sedme godine, tako što nastoje da obezbede nagrade i izbegnu kazne, odnosno, da pokazuju amoralnost koja je karakteristična i za odrasle kriminalce. Sličnost dece i kriminalaca, doduše, nije sasvim potvrđena i potkrepljena u drugim istraživanjima, ali je podudarna sa izvesnim empirijskim iskustvima, jer i kriminalac i dete „hoće to što hoće i odmah kada to hoće”. U suprotnom, dete se bacaka po podu i vrišti, a kriminalac čini prestepe i okrivljuje druge za svoje ponašanje. Kazna je, prema tome, jedini način instrumentalnog uslovljavanja budućeg ponašanja i jednih i drugih, ali i način da se njihova pažnja preusmeri i na druge. Ta „orijentacija na druge” je, po drugim psihološkim istraživanjima (op. cit. 12) osnova za stvaranje empatije (uživljavanje u tuđi problem), jer je empatija baza moralnosti.

Za razvoj empatije kao baze moralnosti je, međutim, bitan kvalitet porodičnog okruženja, kako na to ukazuju istraživanja Maraša, npr. (op. cit. 13). Moralnost ili amoralnost, prema tim istraživanjima, direktno zavisi od toga da li je porodica organizovana ili dezorganizovana. U dezorganizovanim i nestabilnim porodicama, sa roditeljima čije vlastito osećanje pravednosti i empatije nije visoko razvijeno, verovatnije će se razviti buduće generacije sa sličnom orijentacijom prema drugima. Pri tome, ti roditelji ne moraju i sami da budu kriminalci, ali svojim egocentrizmom diskretno promovišu takva shvatanja: 'uzmi šta možeš i kada možeš i ne osvrći se na druge'.

---

3 Pod kriminološkim povratom se podrazumevaju svi prestupi u životnom dobu jednog prestupnika, bez obzira na to što (pravno) maloletnički prestupi ne povlače pravne posledice, odnosno, ne beleže se kao povrat ili pravni povrat.

Prema psihologu Ajzenku je problem maloletničkog prestupništva (op. cit. 17) takođe u odsustvu moralnih normi i osećanja krivice kod maloletnika. To odsustvo moralnosti i osećanja krivice i, s tim u vezi pojava delinkventnog ponašanja, je, po njemu, rezultat odsustva disciplinovanja dece. Sasvim je prirodno i racionalno, smatra Ajzenk, da se čovek ponaša u vlastitom interesu i uzima šta god mu treba i šta god poželi. Uostalom, tako rade i deca i životinje. Ali, problem i stvarno pitanje je zašto se većina od nas ponaša na socijalno poželjan način?

Najlakše bi se odgovorilo, smatra on, ako kažemo da je to zbog policajaca sa palicama i sudije na klupi, ali nije u tome smisao, iako je to delimično tačno. Problem je, zapravo u savesti sa kojom bismo imali problem, a savest je, po njemu, uslovljeni odgovor stečen prema Pavlovljevim principima klasičnog uslovljavanja. Naime, svaki put kada prekoračimo norme ponašanja bivamo kažnjeni od svojih roditelja, učitelja ili vršnjaka, a kada reagujemo na socijalno prihvatljiv način mi smo pohvaljeni ili nagrađeni. Reakcija sredine, pri tome, služi da potkrepi i osnaži naše dobro ponašanje i da nas navede da ne radimo ono što ne treba. A ovaj ogroman iznos uslovljavanja, navodi Ajzenk, konceptualizujemo kao savest (op. cit. 18).

Na razvoj svesti, odnosno moralnosti, prema Ajzenku, najbitnije utiču odnosi u porodici, tj. odnos vaspitač i vaspitanik. Ti odnosi su pod različitim uticajima bitno promenjeni, pa klasično i instrumentalno uslovljavanje sve više biva potiskivano zarad stvaranja tzv. permisivne ili dopuštene atmosfere u porodici, zakonskih limitiranja upotrebe kazne i kažnjavanja kada bi ona bila najefikasnija i drugo. Nedostatak koherentnog sistema sankcionisanja nedozvoljenog ponašanja maloletnika i neadekvatno potkrepljivanje socijalno prihvatljivog ponašanja, prema tome, vodi ka razvodnjavanju značaja socijalnih normi i njihovo olako kršenje. Ali, kada se na dezorganizaciju porodice u savremenim uslovima doda i sve veći upliv mas-medija i „industrijsko” stvaranje vrednosnog sistema preko njih, onda je jasno da će se socijalnopsihološka obeležja maloletnika sve više menjati. Da li će se to smatrati savremenom tekovinom i demokratizacijom društva, ili će pak to izazvati izvesna vraćanja na već viđeno, zavisice od dijalektičke međuzavisnosti izvora socijalizacije, odnosno društva i prenosnika u tom procesu, koje čine porodica, vršnjaci, škola i mas-mediji.

3. Struktura ličnosti maloletnih prestupnika

Struktura ličnosti prestupnika je oduvek interesovala ljude, kako bi sebi i drugima objasnili da u tom i takvom ponašanju prestupnika ipak ima nečeg drugačijeg i posebnog. Zbog toga je psihologija ličnosti prestupnika zaokupljala pažnju i u antičkom svetu, pa tako i Platon nalazi da su psihološki uzroci u vidu strasti, traženje zadovoljenja i neznanje uzroci psihološkog nereda i „bolesne duše”. Zločin i zločinačke akcije se po njemu javljaju upravo kao izraz te „bolesne duše”

i zbog toga su potrebna preventivna sredstva. U ta sredstva Platon ubraja vaspitanje tela i duše, što je podrazumevalo egzemplarne kazne kojima se nanosio bol i patnja. Te kazne i patnja, prema Platonu, imaju za zadatak da uspostave umnu ravnotežu kod prestupnika (Nikolić, Z., 2000, 94).

Razvoj psihologije kao nauke, s kraja devetnaestog i početkom dvadesetog veka, dao je novi podstrek u traženju psiholoških profila kriminalaca, pa time i maloletnih delinkvenata. Ovim novim pristupima i saznanjima psihologije se zapravo želelo da se provere i potvrde postavke do tada vladajućih bioloških teorija o kriminalitetu. Po biološkim teorijama, kako je poznato (op. cit. 102-119), biološki faktori su predominantni u razvoju ličnosti, pa tako i inteligencije, pa bi intelektualna nerazvijenost upravo potvrđivala Lombrozov atavistički pristup, ali i Šeldonovu konstitucionu teoriju o kriminalitetu. Po ovim teorijama, kako je takođe poznato, kriminalci i prostitutke su epileptoidni tipovi sa ulegnućem u bazi lobanje, kako je to Lombrozo utvrdio, ili su unapred predvidljivog ponašanja po svom fizičkom izgledu, kako je utvrdio Šeldon. U oba slučaja, dakle, biološke predispozicije određuju i psihičku konstelaciju ličnosti, a na osnovu toga i njihovo ponašanje.

Kada su maloletnici u pitanju, osim Šeldonovih istraživanja, najpoznatije je istraživanje bračnog para Glik, koji su zapravo proveravali Šeldonovu konstitucionu teoriju kroz psihološke parametre. Ovaj par je takođe (u popravljenom metodološkom pristupu), utvrdio da tzv. mezomorfni tipovi dečaka (mišićave i atletske građe tela) imaju više sklonosti ka prestupništvu, u odnosu na endomorfne (punačkije i deblje) i ektomorfne (izrazito mršave izdužene i nežne). Njihovu fizičku konstituciju, prema tim nalazima, prati i psihička. Teoriju inteligencije, frustracije i neprilagođenosti, kao osnovnih psiholoških teorija o kriminalitetu, uz psihoanalitičku i Ajzenkovu teoriju ličnosti, možemo smatrati, zato, doprinosom u traženju psihološkog profila ličnosti prestupnika.

Međutim, sva kasnija ali i sva savremena istraživanja u psihologiji kriminala i kriminalaca, nisu potvrdila ta osnovna i entuzijastička očekivanja o sveobuhvatnosti odgovora na ovo pitanje. Naime, nije pronađen jedinstveni odgovor na pitanje da li postoji univerzalni ili opšti profil kriminalca, prema kome bismo mi unapred znali ko su oni i kako izgledaju, pa samim tim i kako da sa njima postupamo. Sva istraživanja i merenja sa, za sada, najsavremenijim psihološkim instrumentima (Gojković, V. Fejgelj, S., 2007, 185-209), nisu dala izdiferencirani odgovor na pitanje da li postoji jedan univerzalni tip prestupnika (maloletan ili odrasli) koga bismo mi unapred prepoznali. To, uostalom, nije ni moglo da se očekuje, s obzirom na dosadašnja saznanja da ni monozigotni (jednoajni) blizanci nisu isti tipovi ličnosti⁴.

4 Istraživanja poznatih loza kriminalaca i jednoajnih blizanaca – kriminalaca, pokazala su da nema biološke ni psihološke uslovljenosti u ponašanju pojedinca, čak iako su odrastali zajedno kao blizanci i oba bili kriminalci.

Psihološki profil maloletnog delinkventa ili odraslog kriminalca, prema svemu, ne postoji kao zajednički imenitelj, uprkos sličnosti koje mogu da nam nametnu stereotipno viđenje. Razlog je, pre svega, u apsolutnoj osobenosti i individualnosti svakog čoveka, pa i prestupnika, jer čovek kao svesno biće, osim objektivnog, ima i subjektivni doživljaj svog okruženja. On zato reaguje osobeno u datoj situaciji, pri čemu te reakcije u sličnim situacijama ne moraju da budu iste ili da se ponavljaju. Zato o strukturi ličnosti maloletnih prestupnika ne može da se govori kao o predominantnom ili o stereotipu iz najmanje dva razloga. Prvo, pošto postoji atribut maloletni, to uvek znači i socijalno i emotivno nezreli, dakle da se još uvek ne zna kako će se njegova socijalizacija završiti. Drugo, struktura ličnosti i njena izgradnja nije vremenski limitirana, budući da to nije ni socijalizacija ličnosti, pa se o poremećajima ponašanja, odnosno prestupništvu maloletnika, pre može govoriti kao psihopatološkim poremećajima, nego o strukturi ličnosti.

4. Uticaj psihopatoloških poremećaja na maloletničko prestupništvo

Ako prihvatimo postavku Tomasa Parsonsa da je rađanje svake nove generacije, zapravo, svojevrсна najezda varvara, iznetu u uvodu, onda moramo da prihvatimo i postavku da je „proizvođenje čoveka” socijalna a ne samo biološka funkcija. „Stvaranje ili proizođenje čoveka”, prema tome, jeste uslovljeno biološkim predispozicijama, budući da ni jedan čovekoliki majmun ne može da postane čovek i uz najbolji obrazovno-vaspitni program. To je bilo veoma teško i bez velikih rezultata i sa pomenutim primerom pronađene dece koja su živela sa životinjama, jer njena biološka predispozicija da je čovek nije bila dovoljna da nadoknadi nedostatak socijalnog okruženja.

Brojna istraživanja su, međutim, vršena na velikom broju ispitanika, kako bi se utvrdio hereditarni ili nasledni uzrok prestupništva i posebno na uzorcima devijantnih blizanaca. Tako su istraživanje Dilala i Gotsmana na uzorku od 175 parova blizanaca sa pravosnažnim presudama, pokazala nesumnjiv uticaj nasleđa na prestupništvo maloletnika, ali isto takve rezultate je pokazalo i istraživanje Elia i dr. na uzorku od 1000 parova blizanaca (Radulović, D., a 2009, 82-83)⁵. Svim ovim istraživanjima, nažalost, nisu bili dovoljni rezultati i postavke iz tzv. bioloških teorija o kriminalitetu, pa su, doduše, sa poboljšanim metodološkim pristupima i psihološkim instrumentarijumom pokušali da dokažu da „rupa na saksiji ipak postoji”. Da je to tako pokazala su i druga istraživanja koja ne potvrđuju hereditarnu pretpostavku, kako su to utvrdili Šmic i dr. i (delom) Mofit i dr. (op. cit. 83-84). Sami zagovornici teze o hereditarnoj uslovljenosti stalnog prestupništva morali su da

---

5 Istraživanje na 1000 parova blizanaca izvršeno je u vreme kada su oni imali 8-9 godina, a potom je ponovljeno u vremenu kada su oni imali 13-14 godina.

konstatuju da postoje i tzv. prestupnici sa prekidima ili intermitentno prestupništvo, karakteristično uglavnom za adolescente.

Glavni problem ili nedostatak ovih hereditarnih postavki o maloletničkom i, kasnije, ustaljenom kriminalnom ponašanju odraslih jeste u tome što ne prave razliku između devijantnog i delinkventnog. Istražujući veoma uspešno i metodološki dobro postavljeno uzroke i pojavu agresije i agresivnog ponašanja kod dece, ova psihološka istraživanja su se „zaprlela” kod normativnog određenja devijanti i delinkventi. Čak iako zanemarimo normativna određenja prestupa i prestupništva, kao nenaučna, ne možemo da zanemario razliku između benigne i maligne agresije, a ona se kod dece ne može ustanoviti pre tinejdžerskog doba, odnosno, delimične emocionalne i socijalne zrelosti.

Biofilna ili benigna agresija, naime, jeste svojstvena svim živim vrstama na zemlji, ali tu agresivnost i kod ljudi i kod životinja, kao naslednu, suzbijaju i kanališu roditelji i okruženje. Taj proces socijalnog učenja uviđanjem i instrumentalnim uslovljavanjem, prema tome, jeste karakterističan za sva živa bića, pa nije sporno da na takva ponašanja utiče nasleđe u vidu instinkata. Međutim, instinkti su, kako se već zna, biološki data svojstva, ali su strasti, odnosno, način ispoljavanja i zadovoljenja tih bioloških potreba socijalni produkt. Kako će se neko braniti od stvarne ili subjektivno doživljene ugroženosti nije, dakle, produkt samo biološki datih impulsa i instinkata, već učenja u okruženju. Ako to okruženje pokazuje da je agresija prema drugima dopuštena i bezbednosna, onda se takvo ponašanje fiksira kao poželjno, a na osnovu instinkata i biofilne agresije. Zato su podaci iz istraživanja Teri Mofit (op. cit. 79) tačni, kada ona kaže da se životni put i kasnije kriminalno ponašanje za hronične delinkvente trasira na vrlo ranom uzrastu i to već oko treće godine ili ranije. Tako se, prema tom istraživanju, borbenost i tuče pojavljuju na uzrastu od četiri godine, krađe i neiskrenost na uzrastu od deset godina, a prodaja droge i krađa kola na uzrastu od šesnaest godina. Razbojništva i silovanja se pak pojavljuju tek od dvadesete godine, a prevare, iznude i zlostavljanje dece tek u tridesetim godinama.

Ova trasa ili kriminalna karijera latentnih hroničnih prestupnika, ili, kako ih Mofitova naziva trajnim i doživotnim prestupnicima, može se prepoznati još od detinjstva po teškom temperamentu, poremećaju pažnje i hiperaktivnosti. Budući da u tom razvojnom periodu imaju problema i sa školskim uspehom i da su agresivniji, oni još u detinjstvu gube priliku da steknu prosocijalno ponašanje i interpersonalne veštine. Zbog toga su stigmatizovani i, samim tim, hendikepirani na svakom daljem stadijumu njihovog razvoja. Neki od maloletnih prestupnika, na sreću, spadaju u kategoriju tzv. antisocijalnih ponašanja limitiranih na adolescenciju i mogu biti rezultat maloletničkog bunta, sa obeležjima „statusnog” prelaska u svet odraslih, kako je navela Mofitova (op. cit., 80). U svakom slučaju, predikcije na osnovu ovog istraživanja da interakcija hiperaktivnosti i slabih roditeljskih veština rezultuje tra-

nmim antisocijalnim ponašanjem, koje od ranog modela eskalira u delinkvenciju, potvrđuju i druga nezavisna istraživanja, kao što su, na primer, istraživanje Patersona i drugih iz 2000. godine (op. cit. 82).

Jasno je, prema svemu, da se kao psihopata niko nije rodio, jer on ili ona to tek treba da postanu, jednako kao što svaki devijant ne mora da „preraste” u delinkventa, a delinkvent u kriminalca. Oni takođe to tek treba da postanu, pa baš zbog toga krivični zakonic i prave razliku između delinkvenata i kriminalaca. Svi delinkventi, na sreću, nisu i psihopate po strukturi ličnosti, pa zato među delinkventima i nema znaka jednakosti. Sva preventivna nastojanja i postupci stoga, posebno u tzv. sekundarnoj i tercijarnoj prevenciji, moraju biti individualizovana, jer svi prestupnici nisu istog psihološkog profila.

Psihopatske ličnosti, međutim, jesu najdominantnija kategorija u kriminalnom recidiviranju i to u svim vidovima kriminalne fenomenologije. Otuda nije čudno da sva psihološka istraživanja to i pokazuju (Hare, Mofit i dr.), ali se u mnogim od tih istraživanja prenebregava ili „zaboravlja” da psihopate, zapravo „nemaju istoriju” i da stalno ponavljaju svoje „greške”. Povrat ili recidivizam psihopata od 60 do preko 70 procenata u određenim kriminalnim aktivnostima statistički jeste značajan, čak i u odnosu na uporedne parametre ukupnog kriminaliteta. Međutim, po svemu onome što se o njima do sada zna, psihopate su produkt socijalne sredine, odnosno, da su za njihovo postojanje krivi upravo društvo i njegovi agensi socijalizacije, koji samom svojom funkcijom i funkcionisanjem reprodukuju takve društveno nepoželjne pojave.

Psihopate i sociopate se, naime, po svom nasilničkom ponašanju ne razlikuju bitnije, pa ih laička javnost doživljava na isti način. Ali, uzroci ili motivi u ponašanju jednih ili drugih su delimično različiti. Primarne ili klasične psihopate su, može se reći, najoštećenije ličnosti u procesu socijalizacije, pa oni nemaju sposobnost za empatiju, odnosno emotivni, čulni i intelektualni kontakt sa drugim ljudima. U njihovom procesu socijalizacije je, prema svemu, bilo mnogo propusta, neumešnosti ili zle volje roditelja, pa oni ne mogu da znaju ili „vide” šta drugi ljudi osećaju⁶. Zbog toga su okrutni u svom odnosu prema drugima, jer moraju da vide tuđe patnje, umesto da ih pretpostave. Oni, zapravo, nastoje da zadrže prisilnu kontrolu socijalnog okruženja, izazivajući neprijateljsko ponašanje prema njima samima da bi opravdali svoje ponašanje, kako su to naveli Blekburn i drugi (Radulović, D.b 2006, 130). Zato su za njih anomija i ratovi „pravo vreme” (rat im je brat), jer tada nema vidljivog okvira za socijalizovano ponašanje, odnosno, nema uslova za

---

6 Razlika između psihopata i sociopata je vidljiva u stepenu anksioznosti koju osećaju ili ne osećaju, pri čemu anksioznost nije vidljiva niti prisutna kod tzv. primarnih psihopata, a postoji kod sociopata. Zato je agresivnost kod primarnih psihopata način ispoljavanja sebe, a kod sociopata izazivanje neprijateljstva kao opravdanje ili racionalizacija za prevazilaženje anksioznosti.

ograničenje svih njihovih morbidnih potreba za izživljavanjem nad drugima, budući da ne moraju biti sankcionisani. U ratnim uslovima, doduše, neke od ovih ličnosti postanu i heroji u očima svog okruženja, jer stvarno ispoljavaju osobenu hrabrost i mogu biti „kanalisani” od autoriteta u hijerarhiji.

Druga psihološka istraživanja su pokazala da u etiologiji nasilnih prestupnika, stepen oštećenja u njihovom razvoju ličnosti može biti dvojak. Jedni su to postali zbog nekontrolisanih ili podkontrolisanih uslova u njihovoj socijalizaciji i imaju slabe inhibicije protiv agresije, pa reaguju agresivno i na beznačajne povode. Drugi su, pak, bili preterano kontrolisani i imaju snažne inhibicije, a agresivni su samo onda kada je pojava ljutine dovoljno intenzivna da prevaziđe te inhibicije. Tada su ekstremno agresivni, što iznenađuje okruženje, jer retko pokazuju takvo ponašanje (op. cit. 123).

5. Zaključna razmatranja

Uticaj psihopatoloških poremećaja na maloletničku delinkvenciju je, prema svemu rečenom, značajna odrednica za sam fenomen. To, međutim, nije ni malo karakteristika samih maloletnika i njihovog biološkog resursa, već načina razvoja tih resursa ili predispozicija. Maloletnik je, prema tome, devijantan ili delinkventan samo zahvaljujući nama i našim uticajima na njega, bilo da je on podkontrolisan ili preterano kontrolisan, kako je to naveo Blekburn. U svakom slučaju, ne preneglašavamo uticaj socijalne sredine na račun bioloških predispozicija maloletnika, jer se „od lošeg štofa ne može sašiti dobro odelo”, ali isto tako svako od nas ne može da sašije dobro odelo ni od najboljeg štofa, ako u tome nije umešan. Otuda, poremećaje u ponašanju maloletnika, već od njihove najranije faze, moramo da posmatramo kao dečju verziju onoga što ćemo kasnije nazivati psihopatijom u odraslom periodu, kako su to naveli Meloj i Gacono u svojoj studiji (Radulović, D., Radovanović, D. 2007, 209). Zbog svega toga, društvena organizacija ili dezorganizacija nije zanemarljiva pojava, pa se društvenoj dezorganizaciji i njenim posledicama moramo posvetiti i sa aspekta maloletničke delinkvencije.

6. Bibliografija

- From, E., Anatomija ljudske destruktivnosti, II tom, Naprijed, Zagreb, 1984.
- Gojković, V., Fejgelj, S., Osobine ličnosti kriminalaca, Revija za kriminologiju i krivično pravo, Vol. 45, br. 1, Beograd, 2007.
- Nikolić, Z., Kriminologija sa socijalnom patologijom, Narodna knjiga, Beograd, 2000.
- Radulović, D., Savremene koncepcije moralnog razvoja od značaja za prevenciju maloletničke delinkvencije, Zbornik radova Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Vol. 26, br. 1-2, Beograd, 2006.

- Radulović, D., Blekburnov kognitivno-interpersonalni model prestupništva, Revija za kriminologiju i krivično pravo, Vol. 44, br. 1, Beograd 2006.
- Radulović, D., Radovanović, D., Psihološke karakteristike dece i adolescenata sa poremećajem u ponašanju, Zbornik radova Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Vol. 26, br. 1-2, Beograd 2007.
- Radulović, D., Trajno i adolescencijom limitirano antisocijalno ponašanje mladih, Istraživanja u specijalnoj pedagogiji, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, 2009.

*

*

*

Zlatko Nikolić, PhD

Institute of Criminological and Sociological Research

CAUSAL FACTORS OF JUVENILE DELINQUENCY

This study is addressing the problem between biologically given and socialization factors of a personality, in this case, minors. Scientific discoveries have, in fact, already identified a number of factors of influence on human behavior, but there is still a problem in stressing some of them. For that matter, educators are leaning towards the educational process, thereby ignoring the social fabric and environmental factors, which, in turn, social scientists overestimate at the expense of social psychology and social anthropology. Psychologists look for a common denominator in the personality of offenders, and lawyers are seeking solutions in the perfectionist legal logism.

The aim of this paper is, therefore, to look at juvenile offenders in entirety of his being, which has the potential to be both delinquent (delinquent and criminal), as well as socialized human being with socially acceptable behavior.

Key words: *juvenile, delinquency, etiologic factors, socialization, consequences*